

РОГОЖА

Михайло Миколович,
доктор історичних наук, доцент,
головний науковий співробітник,
сектор наукової біографістики та
бібліографії

Національна наукова
сільськогосподарська бібліотека
rohozhamm@ukr.net
(м. Київ)

РОГОЖА

Марія Миколаївна
кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри історії України
Уманський державний педагогічний
університет мені Павла Тичини,
rohozhamm@ukr.net

ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ГЕНЕРАЛА АНДРІЯ ВОВКА

Досліджено головні мотивації життя генерала Андрія Вовка – ідею і чин. Ідеєю життя одного з видатних очільників національно-визвольних змагань стала боротьба за вільну, незалежну, суверенну державу українського народу. Чин життя вояка за виборювання власної держави сприйнятий сумою набутих знань, навиків, життєвого досвіду, спрямованого на досягнення найвищої цілі українського народу. Ознайомлення з біографією генерала дало підстави ствердити: увесь його попередній період життя – родинне виховання, здобуття загальної та військової освіти, участь у бойових діях Першої світової війни – як підготовчий етап. Найбільш яскравий, виразний і суспільно значимий етап життя Андрія Вовка почався з періоду переходу на службу Українській Народній Республіці. Генерал Андрій Вовк долучився до процесу творення українського війська. Він очолював військові з'єднання, керував бойовими діями. Він – активний учасник Першого зимового походу Армії УНР. Військовий міністр. Після інтернування – активний учасник життя української громади за кордоном.

Ключові слова: генерал, ідея, чин, армія, боротьба, незалежність, УНР.

LIFE AND CREATIVE WAY OF GENERAL ANDRIY VOVK

Main motivation of general Andrii Vovk's life idea and rank have been studied. Life's idea of prominent head of national liberation competition was the struggle for free, independent, sovereign state of Ukrainians. The fighter's rank of life struggling for the own state is perceived with the sum of acquired knowledge, skills, life experience, that was governed to achieve the greatest aim of Ukrainian people. An acquaintance with general's biography gave an opportunity to confirm that all his previous period of his life consisted of domestic education, getting general and military education, participating in fighting in World War I as the preparative stage. The most bright, expressive and socially significant stage of Andrii Vovk's life began with the period of his transition to Ukrainian People's Republic service. General Andrii Vovk joined the process of creation the ukrainian army. He was at the head of soldiery connection and directed the fighting. He was an active student of the First winter hike of UPR Army and War minister. After residency, he became an active participant of Ukrainian society abroad.

Keywords: general, idea, rank, army, fight, independence, Ukrainian People's Republic (UPR).

ЖИЗНЕННЫЙ И ТВОРЧЕСКИЙ ПУТЬ ГЕНЕРАЛА АНДРЕЯ ВОВКА

Исследованы главные мотивации жизни генерала Андрея Вовка – идеи и чина как действия. Идеей жизни одного из выдающихся руководителей национально-освободительной борьбы за создание свободного, независимого, суверенного государства украинского народа. Чин жизни воина как действия в период борьбы за государственность воспринят суммой знаний, навыков, жизненного опыта, направленного на достижение высшей цели украинского народа. Изучение биографии генерала дает основания утверждать – весь предыдущий период его жизни – семейное воспитание, общее и военное образование, боевые действия Первой мировой войны есть подготовительный этап. Самым ярким, выразительным и общественно-значимым этапом жизни Андрея Вовка стала служба Украинской Народной Республике. Генерал Андрей Вовк причастен к процессу создания украинской армии. Он возглавлял военные соединения, руководил боевыми действиями. Он – активный участник Первого Зимнего похода Армии УНР. Военный министр. После интернирования – активный участник жизни украинской громады за рубежом.

Ключевые слова: генерал, идея, чин, армия, борьба, независимость, УНР.

Хід історії у контексті українського державотворення уже кілька разів створював періоди, у котрих українському народові створювалися умови для остаточного вибудовування власної держави, незалежної, соборної і суверенної. У новітній історії України такий період мав досить невелику тяглість (1917–

1920/21), однак зусиллями українського народу та його очільників вдалося багато зробити такого, що у пізнішому періоді стало міцним фундаментом для розбудови модерної держави та її інституцій. Упродовж зазначеного періоду тривали національно-визвольна боротьба з внутрішніми та зовнішніми силами, котрі принципово не бажали мати у просторі постлютневої буржуазної революції 1917 р. суверенної, незалежної та самостійної України.

Від лютого 1917 до початку січня 1918 рр. свідомість українського народу, його очільників прогресивно еволюціонувала, прямуючи до III та IV Універсалів¹. Відтак, тривало створення власної держави, уряду, війська, інших атрибутів державності... Звичайно, це протирічило намірам очільників влади «старшого брата», його прихильників (більшовиків) на українських територіях. Тому 16 січня 1918 р. Мала рада УЦР прийняла Закон про створення народного війська, що стало юридичною підставою для його творення. Період його творення, перехід на службу офіцерів-українців, бої, перемоги, невдачі, поразки, зрештою – інтернування Армії УНР як збереження збройних сил і становить проблему дослідження.

На нашу думку, на нинішній час існує достатньо репрезентативний інформаційний масив опублікованих досліджень, котрі стосуються національно-визвольної боротьби впродовж 1917-1920/21 рр. Вони сприйняті результатом опрацювання значного пласта тогочасних документів, зосереджених у Центральному державному архіві вищих органів влади України (ЦДАВО України). Найбільше документів нами виявлено у його фондах 1075, 1078, 1429, 2309, 3172, 5235 (11 справ) і Російського державного воєнно-історичного архіву (РДВІА), Ф. 2743 й інших.

Численні мемуари мають головну перевагу, їх автори були учасниками описуваних подій. Головним мотивом публікацій попередників, зокрема, мемуарних, попри їх певну суб'єктивність й особистісне позитивно чи негативне ставлення до оцінки подій, глорифікацію окремих осіб і політичних

---

¹. У Четвертому Універсалі, що його 25 січня 1918 р. прийняла Центральна Рада, революційний парламент України, були такі урочисті й пам'ятні слова: «Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною Вільною Суверенною Державою Українського Народу».

моментів, було бажання передати оригінальну картину подій та біографічні відомості щодо описаного часу. Ознайомлення з масивом монографій та окремих публікацій дозволила залучити їх до тексту. Головна думка у них така, що участь у збройній боротьбі стала мірилом української ідентичності для офіцерів-українців, які служили у російській армії. Їх службу в згаданій армії та перехід до Армії УНР досліджували Підкова І.З., Шуст Р.М [1]. (2001), Тинченко Я.Ю. (2007, 2011) [2, 3], Омелянович-Павленко М.В. (2007) [4]. Шатайло О. (2009) [5], Коваль Р. (2005) [6]. Окреме місце серед них зайняли спогади до 50-річчя Першого Зимового походу [7]. Зважаючи на достатню кількість праць стосовно періоду національної революції 1917 – 1920/1921 рр., автори вирішили покласти в основу вивчення «ідеї і чину» генерала Вовка Андрія архівні джерела за вказаний період, передбачаючи провести співставлення відомостей з них і вже опублікованого.

Мета і завдання дослідження визначили спрямованість використання джерельної бази, найперше – архівних джерел, а також мемуарної літератури та спеціальних монографічних досліджень. Головним завданням дослідження бачиться вивчення мотивів переходу на службу до Армії Української Народної Республіки, сам факт переходу та участь у боротьбі за виборювання незалежності сприйнято доконаним фактом. Мотивація переходу нами сприйнята сумою чинників, що поряд з вихованням в родині, попередньою унтер-офіцерською службою у війську поставили Вовка Андрія Михайловича (1882–1969) перед необхідністю свідомого вибору подальшої служби. Крім того, перебіг його служби у різних частинах, до котрих його призначало вище військове керівництво – також дослідницьке завдання, як і вивчення бойової участі у Першому Зимовому поході, інших боях аж до інтернування та активна громадська і політична діяльність у період постінтернування. Вирішення означених завдань дозволить окреслити постать генерала Андрія Вовка у його ідеї і чині боротьби за виборювання проголошеного IV Універсалом: «Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною Вільною Суверенною Державою Українського Народу».

Упродовж 2020–21 рр. завершується виповнення ста років щодо завершального етапу національно-визвольних змагань українського народу впродовж 1917–1921 рр. Генерал Андрій Вовк як військовик, у зазначений період послідовно реалізовував управлінські рішення, котрі спрямовувалися на досягнення цілей зі збройного захисту різних інституцій новостворюваної української держави.

Варто наголосити, що ні поразка у боротьбі та наступне інтернування на територію Польщі, ні умови Ризької мирної угоди (1921), що фактично денонсували Варшавський договір (Пілсудського-Петлюри) 1920 р., ні тимчасова втрата питомо українських територій не похитнули віри вояка у можливість побудови незалежної української держави у майбутньому.

Водночас, автори, зважаючи на наявність значного інформаційного та репрезентаційного масиву щодо місця та часу народження, родини та виховання в ній, здобуття освіти, відомостей про ранні стежки майбутнього воїна та борця за незалежність країни, вважають за необхідне зупинитись на вирішенні зазначених завдань дослідження.

Аргіогі необхідно наголосити, що іпостась військового, вояка стала першим і єдиним життєвим вибором молодого Андрія Вовка. Селянський син, він непросто торував власне дорогу до військової іпостасі: «Батьки подбали, щоб син отримав добру початкову освіту: 1893 року Андрій закінчив земську народну чотирикласну школу, а ще через шість – міське училище» [5, с. 84]. Але покликання рухало юнаком далі, тож, маючи відповідну підготовку, вже в травні 1900 р. при Київському кадетському корпусі він склав іспит на «добровольця»² 1-го розряду [8, арк. 13]. Отже, добра підготовка в 6-річному училищі істотно допомогла мотивованому юнакові, тому вже у вересні 1900 р. він розпочав військову службу в 174 піхотному Роменському полку. Унтер-офіцером у 1903 р. вступив до Чугуївського піхотного юнкерського училища, котре закінчив у 1906 р. за 1-м розрядом у чині підпоручика (із занесенням його

---

²2. Мова про тих, хто йшов на військову службу в якості «вольноопределяющегося». Це поняття російсько-українським словником перекладається як «доброволець» (Російсько-український словник. У 3-х томах. Т. 1. А.-М. С. 182. Київ: Головна редакція УРЕ, 1983. 845 с.).

імені на мармурову дошку найкращих випускників, що іще раз бачиться підтвердженням правильності вибору). Це давало право на зарахування вислуги років з 1905 р. Службу в якості підпоручика продовжив у 129 му стрілецькому Бессарабському полку (м. Київ).

Перша світова війна прийшла на європейський театр воєнних дій уже 28 липня 1914 р., але фактично розпочалася 01 серпня 1914 р. утворивши Західний та Східний театри бойових дій. На українських територіях було розгорнуто Південно-Західний фронт. Оскільки 129-й стрілецький Бессарабський полк воював на Північному фронті, то за певних обставин капітан Вовк продовжив службу на Румунському фронті, утвореному лише в 1916 р. Активна проукраїнська позиція спричинилася до того, що він активно українізував частини 7-ї і 8-ї армій цього фронту. Входив до армійської військової ради 8-ї армії, що її своїм наказом підпорядкував собі Генеральний секретаріат військових справ Центральної Ради. Це дало підстави солдатам й офіцерам 8-ї Армії обрати Андрія Вовка делегатом II-го Всеукраїнського військового з'їзду (Київ, 05-10.06.1917, 2308 делегатів) [9].

Від цього часу вважався офіцером української служби. Повернувся у розташування 8-ї Армії (м. Могилів-Подільський). Згодом на плечі 36-річного капітана Андрія Вовка, як командира повітової сотні та коменданта повіту (квітень 1918 р.), лягла відповідальність за спокій населення і порядок на підпорядкованій йому території. У липні 1918 р. комендант Вовк був арештований. Існує дві версії щодо арешту. Перша – маючи тверді переконання та принципи, намагався протидіяти безконтрольному вивезенню (грабунку) австрійськими вояками військового та іншого майна зі складів у повіті. Друга – відмовився придушувати селянські виступи в повіті проти реквізицій силами повітової сотні. Так чи інакше, але арештували за наказом губернського коменданта. Спочатку сидів у повітській тюрмі (м. Могилів), а потім перевезли до «Косого капоніру» Київської фортеці. На нашу думку, від липня до грудня 1918 р. Андрій Вовк пройшов прискорений курс політичної грамоти, що

дало змогу остаточно визначитись у служінні українському народові, але не якимсь політичним силам, котрі бачили його майбутнє по-різному.

Ходом історичного процесу до «Косого капоніру» зібрано повстанців проти гетьманської влади та офіцерів, які «не вписувалися» у сутність Гетьманської держави (Андрій Вовк, Юрко Тютюнник, Михайло Палій-Сидорянський). За законами діалектики кількість неминуче витворювала нову якість; у ніч на 14 грудня 1918 р. в'язні, попередньо зорганізувавшись, підняли повстання. Саме вони, на думку генерала В. Петріва: «... купка відчайдухів, що сиділи в гетьманських арештах і, вирвавшись на волю 14 грудня, під рукою Юрка Тютюнника, нікому з провідників військ Директорії не відомого, вирішили справу» [10, арк. 101-102].

Прапорщик Юрко Тютюнник очолив штаб повстання, капітан Андрій Вовк – загін повстанців, озброївши його зброєю арештованої охорони фортеці. Знаково, що саме повсталі захопили Печерськ, Звіринець, Липки, Поділ, а впродовж дня подолали опір гетьманців. Фактично відвойоване місто було передано до рук січовиків, які ввійшли до нього вночі 15 грудня 1918 р. На нашу думку, успіхові заgonу повсталих під проводом Андрія Вовка сприяв його досвід боїв і бойовий вишкіл періоду Першої світової війни.

Створений ним бойовий загін згодом реорганізовано у батальйон, пізніше – піхотний полк. За військову звитягу йому присвоєно наступне звання – сотник [8, арк.14]. У цьому званні, командуючи полком, вже з початку січня 1919 р. звільняв від червоних військ міста Бердичів і Житомир.

Брак підготовлених і мотивованих офіцерів у з'єднаннях Армії УНР таки відчувався, тож у другій декаді (15) січня 1919 р сотника Андрія Вовка призначено заступником Окремого корпусу залізнично-технічних військ, а вже в лютому – його командиром. Для того періоду національно-визвольної боротьби такого роду призначення було принципово важливим – поєднання особистих якостей вояка та досвіду «ешелонної війни», характерної для середини 1919 р. – дозволяли виконувати одну з найважливіших дій Визвольної війни: успішно маневрувати силами та засобами як у наступальному бою, так і

в обороні [11]. Не менш важливого значення набувало переміщення сил і резервів на вирішальні ділянки фронту боротьби за незалежність. Адже серпнево-жовтневий період бойових дій військових з'єднань Армії УНР характерний швидкою зміною диспозиції, наступів, відступів. Зокрема, велись бої вздовж залізниць за міста Христинівку, Умань, Тальне, наступ на Голованівськ... займали Монастирище, інші міста. У цих операціях Андрій Вовк виявив себе умілим і грамотним командиром 5-ї пішої Селянської дивізії (призначено на посаду 28.09.1919 р.) [8, арк. 15].

Утім, ситуація на фронті бойових дій з різних причин продовжувала погіршуватись. На нашу думку, найбільш повно оцінку стратегічного становища Армії УНР зробив генерал Михайло Омелянович-Павленко у «Спогадах українського командарма (1917–1920) [4]. Вони дозволили істотно розширити, у порівнянні з архівними даними, розуміння військового і політичного становища УНР і її війська.

Оцінюючи початково ситуацію, Михайло Омелянович-Павленко відзначив у спогадах, що восени 1919 р. стан Армії УНР суттєво погіршився: «Знесилені пошестями і руїною запілля, частини наші під ворожими ударами відходили у північно-західному напрямку, все зменшуючи і зменшуючи свій маневровий плацдарм» [4, с. 231].

І далі досвідчений вояк на основі аналізу ситуації продовжив: «До катастроф на фронті приєдналися труднощі й авантюри на запіллі: Пашковецька волость (нині село Старокостянтинівського р-ну Хмельницької обл. – авт.) оголосила свою власну, ні від кого не залежну, республіку й стала на перешкоді відходу наших тилів на Старокостянтинів.... В армії знов повстає отаманщина: головнокомандуючий повстанцями отаман Волох зі своїми гайдамаками починає одверто провадити свою розкладову працю в армії і не виконує оперативних наказів командарма...» [4, с. 232]

Стрімкий розвиток ситуації на фронті, водночас, відсутність дієвого зв'язку з бойовими частинами спричинилися до відсутності чіткого, спільного політичного і військового рішення Головної Команди Армії УНР стосовно

майбутнього, тим більше, що колишній союзник змінив своє бачення стосовно майбутнього українських національно-визвольних змагань. У наказі ГК Армії УНР від 23.11.1919 р. (с. Війтівці) було констатовано: «Представник польського командування офіційно заявив, що при переході українських військ через лінію, зайняту польськими військами, ці війська будуть розбросені і інтерновані» [4, с. 232].

Професійно оцінивши обстановку, що склалася, відзначив у спогадах: «21.11. Запорожці після упертого бою залишають Старокостянтинів. Армія губить свій маневровий плацдарм і скупчується головною своєю масою в останній трикутник Любар-Шепетівка-Миропіль (сторона трикутника – 30 верст), вороги вже не тиснуть її, вважаючи, що справа порішена, а залишають нас на самознищення в самоагонії, державний апарат зосереджується (29.11.) в Любарі»... На завершення оцінки загального становища з гіркотою відзначив: «Цей загальний жахливий стан доповнює розпочата поляками початком грудня окупація наших західних областей, через що фактично займається коло над рештками української армії»...далі за «браком» епітетів використав для образного сприйняття метафору: «Три прапори – польський в Шепетівці, добровольчий у Старокостянтиніві й червоний в Бердичеві – оточують горстку біля жовто-блакитного у Любарі»[4, с. 233].

Події почали стрімко розвиватися. Вранці 3 грудня загін волинських повстанців, підбурених О. Волохом, під командою М. Данченка вчинив напад на державну скарбницю УНР, розташовану в будинку міської пошти. За даними І. Мазепи «...у скарбниці було близько 2 млн. українських карбованців і 30 тис. царських срібних рублів» [13, с. 321]. Тобто: «Обов'язки ворога перебирає далі на себе своя людина, що тішилася у свій час у Головного командування особливим довір'ям – свій «отаман» Волох» [4, с. 232]. У цих умовах однією з найважливіших операцій, здійснених Андрієм Вовком (як начальником штабу Київської групи військ) періоду національно-визвольної змагань 1917–1921 рр., стало знешкодження заколоту отамана О. Волоха та його прибічників

М. Данченка та Ю. Божка (такого собі тріумвірату прибічників радянської влади) [12].

Ситуація на початок грудня досягнула критичної точки. Тому: «...при таких обставинах дня 04.12. старші військові начальники, члени Ради міністрів та представники політичних партій були запрошені до містечка Чорторія (поруч з Любарем) на останню нараду під головуванням Головного отамана С. Петлюри» [4, с. 233]. В архівах поки-що нами не знайдено протоколу цієї наради, але Михайло Омелянович-Павленко, передав у спогадах свою версію перебігу наради. В узагальненому вигляді, на наш розуміння, ситуація отримала наступний розвиток: «Чотири з п'яти командирів груп, а саме: Ю. Тютюнник (командир Київської дивізії), Загородський (командир Волинської дивізії), Трутенко (заст. полк. Удовиченка)³, і я (командир Запорізької групи) підтримали пропозицію уряду (І. Мазепи – авт.), що боротьбу за визволення України мусимо провадити далі, але в інший спосіб – партизанський» [4, с. 233]. Перший зимовий похід (06 грудня 1919 – 06.05.1920), його результати мають достатньо розлогу бібліографію, зокрема, наявний спеціальний ювілейний Альманах [7].

Після завершення походу 20.05.1920 Андрія Вовка було призначено командиром 4-ї Київської стрілецької дивізії, упродовж 19.07. – 15.08.1920 начальник запілля (тилу) Дієвої Армії УНР. від 15.08.1920 – знову командиром 4-ї Київської стрілецької дивізії. Причини таких швидких переміщень нині пояснити важко, очевидно, були наявні досить переконливі мотиви довіри до цього вояка і командира.

Окремі дослідники вважали, що апогей управлінської діяльності полковника (від середини травня 1920 р.) Андрія Вовка припав на другу половину серпня, коли...«наприкінці серпня 1920 року, при форсуванні Дністра, полковник Вовк командував операціями Лівобережної армійської групи військ УНР, до складу якої входили 4-та Київська стрілецька та 1-ша Запорізька стрілецька дивізії» [5, с. 90]. Потрібно зробити деякі уточнення,

---

3. Мова про 3-тю Залізну дивізію Армії УНР, вояки котрої брали участь у Першому Зимовому поході.

зокрема, до складу згаданої вище армійської групи військ входила й Окрема кінна дивізія (її склад: кінний полк Чорних Запорожців, Перший кінний Лубенський полк (ім. Максима Залізняка), Другий Уманський полк кінних запорожців, Третій кінний Чигиринський полк (ім. гетьмана Богдана Хмельницького), Окремий курінь «Сірків» (ймовірно, це частина Четвертого кінного Ніжинського ім. кошового отамана Івана Сірка полку) і Кінно-гарматного дивізіону (загальна кількість – 1200 шабель) – авт.). Саме упродовж серпня-вересня цим військовим з'єднанням було відкинуто більшовицькі війська та забезпечено переплаву військових частин через р. Дністер.

«За виявлені у боротьбі за самостійність Української Народної Республіки з червоними і чорними російськими імперіалістами, бойові й організаційно-військові заслуги» полковникові Андрію Вовку було присвоєно наступне військове звання – генерал-хорунжий [14, арк. 17].

Відомо, що після невдалих бойових дій Армії УНР упродовж 11-20 листопада 1920 р. проти XIV більшовицької армії переходу її 21 листопада 1920 р. на територію Польщі (20 000 – 27 000 вояків (різні джерела) їх розмістили у кількох таборах для інтернованих: великі – Ланьцут, Александрув-Куявський і Каліш; менші – Вадовиці, Пікуличі та Пйотрков.

Вадовиці. На початку 1921 року там перебувало близько 4,5 тисяч українських вояків, у тому числі Окрема кінна, Запасна та Київська дивізії, Спільна юнацька школа. З табору в Пікуличах у Вадовиці перевели вояків 1-ї Запорізької стрілецької дивізії (ком. генерал-хорунжий Г.М. Базильський).

На чолі Вадовицької групи інтернованих вояків стояв генерал-полковник Михайло Омелянович-Павленко (комендант). 24 березня 1921-го його призначили військовим міністром Української Народної Республіки. Текст про призначення: «Іменуються на Уряд: Генерал-Поручник Омелянович-Павленко Михайло – Міністра Військових Справ з залишенням на уряді Командуючого Армією. Затверджено Головою Директорії С. Петлюрою 24 березня 1921. Ч. 23» [15, арк. 36].

У таборі для інтернованих стали шукати винних, через кого вояки втратили Батьківщину, цим політизували становище. Крикуни висували різні претензії, доходили до відкритої ворожнечі. 14 Квітня 1921 р. генерал Базильський, позиціонуючи себе поза політикою, наказом по табору заборонив вступати військовим до політичних та громадських організацій. Коли це не подіяло, 20 квітня усунув з керівних посад політичних опонентів-старшин (очевидно, це не сподобалося «диванній» партії Головного отамана).

Тому 6 травня 1921 р. Головний отаман наказує Військовому та Командарму генералу Михайлу Омеляновичу-Павленку усунути генерала Базильського від керівництва. Омелянович-Павленко наказ виконав. Утім, він послідовно заперечував проти надмірного втручання С. Петлюри в армійські справи, тож у знак протесту сам написав клопотання про відставку. Стосунки між ними швидко зіпсувалися і вже 11 травня на посаду Військового міністра і командарма С. Петлюра призначив генерала Марка Безручка. Знайдено наказ (ч. 41) про звільнення Михайла Омеляновича-Павленка, датований лише 18 липня 1921 р. [15, арк. 47].

Уже в червні 1921 р. генерал-полковника Михайла Омеляновича-Павленка на посаді коменданта табору Вадовиці заступив генерал-хорунжий Андрій Вовк. Як людина зі значним життєвим досвідом, аналітичним розумом і почуттям відповідальності, генерал Вовк звернувся з рапортом до Військового міністра. «Восьмимісячне перебування нашої армії на стані інтернування використовується нею для всебічної підготовки до майбутньої боротьби. Ця підготовка ведеться в напрямку удосконалення вояком суто військової науки й розвинення в ньому національного почуття та свідомості тих ідей за-для досягнення яких він ніс і мусить нести так багато офір ...[16, арк.28] і продовжив... І офіри наш вояк охоче несе тоді, коли в його світогляді ідея суверенності України й необхідності захисту її оружно саме перше й найголовніше місце» [16, арк. 28].

Наприкінці пропонував надати (просив?) кошти (у мінімальній, але необхідній кількості), мотивуючи наступим: «Залишить же військо без

культурно-освітньої роботи, цебто без школи, театру, часописів й т. и., це значить відмовитися від цілей, за які принесене так багато жертв: занадто довге перебування в стані інтернування дуже негативно впливає на моральний бік вояка, зневірює його й дає ґрунт для антинаціональної й антидержавної пропаганди» [16, Арк. 28 зв.].

Знайдено відомості, що генерал-хорунжий Андрій Вовк виконував обов'язки Військового міністра (Військового комісара Директорії України у вигнанні) з 14 листопада 1921 р. до 22 травня 1922 р. У ЦДАВО України вдалося знайти наказ про призначення наказ Головної Команди Війська Української Народної Республіки. Ч. 71. Від 14 листопада 1921 р.: «Командирові 1-ї Запоріжської дивізії Генерал-Хорунжому Вовку Наказую вступити в тимчасове виконання обов'язків Військового Міністра й Командуючого Армією, залишаючись командиром 1-ї Запоріжської дивізії. До виконання обов'язків Воєнміна й Командарма приступити негайно. Генштабу Генерал-Поручникові Єрошевичу повернутися до виконання своїх безпосередніх обов'язків» [15, арк. 75]. Утім, знайдено також проміжні накази. Наказом Директорії УНР від 14 січня 1922 року . Ч 2, звільняється, згідно з проханням, з урядів: Генерал-Хорунжого Андрія Вовка – Заступника Голови Ради Народних Міністрів, Військового Міністра і Командуючого Армією [17, арк. 2]. Уже в наступнім часі голова Ради Народних Міністрів Андрій Ливицький зробив 18 січня 1922 р. подання: «Іменується: генерал Вовк Андрій на Уряд в. о. Військового Міністра і Командуючого Армією». У цей же день Голова Директорії С. Петлюра затвердив подання. [17, арк. 8]. Пізніше Головою Ради Народних Міністрів зроблено внесення про звільнення членів Ради Міністрів: «Звільняється згідно з проханням в. о. Військового Міністра і в. о. Командуючого Армією Генерал-Хорунжий Вовк з залишенням на посаді Комдіва Першої Запоріжської» [15, арк. 22]. Його Голова Директорії С. Петлюра затвердив 13 травня 1922 року генерала Андрія Вовка змінив на посаді генерал-поручник Микола Юнаків, затверджений 15 травня 1922 року [15, арк. 23].

Вступивши на посаду командира 1-ої Запорозької стрілецької дивізії, генерал-хорунжий Андрій Вовк Командуючому Армією і Військовому Міністрові УНР подав спеціальний рапорт [18].

У ньому повідомив, що «...зайшов повний розклад, занепад військової дисципліни і цілковиту здеморалізованість...» [18, арк. 110]. На його думку: «В Запоріжській дивізії в найбільшій мірі до цього часу мають місце тенденції отаманії і демагогії; політиканства державно, національно й політично невідомих осіб. Цілком зрозуміло – в склад дивізії ввійшли частини, утворені революційним шляхом до – і за часів Центральної Ради, сформовані без системи і букви військової справи, з романтичними традиціями старої козаччини» [18, арк. 110].

«За час інтернування дивізії переведено 96 судових справ, між якими маються головні, дисциплінарні і політичні. Перевідування справ провадив старшина, який не зміг постави тебе строго об'єктивно. Будучи вдохновителем генерала Базильського, освітленням фактів і діяльністю своєю усугубив розвал і розділ на два табори» [18, арк. 110 зв.].

У тексті рапорту вказав Військом Міністрові низку пропозицій щодо кардинальної зміни становища у військовому з'єднанні. Розібравшись певною мірою в причинах та запропонував реальні кроки. Але на завершено рапорту підкреслив те, щ вважав найціннішим: «Загал козацтва та старшинства являє собою на рідкість цінний і бойовий матеріал, загартований 4-річною боротьбою, над яким необхідно піклуватись, задовольните мінімум його духовних і матеріальних потреб, після чого настрої значно поліпшає і моральний стан оздоровиться» [18, арк. 111].

У висновку слід зауважити, що проведене вивчення ідеї і чину життя генерала Андрія Вовка не вичерпує знаннєвого простору стосовно нього. Значна частина архівних матеріалів і доступної мемуарної літератури, що їх передбачається продовжити вивчати дозволять у майбутньому істотно розширити розуміння його життя і вчинків у біографо- діяльній частині видатного вояка.

Список використаних джерел та літератури

1. Підкова І.З., Шуст Р.М. (ред). Довідник з історії України. А-Я. Київ: Генеза, 2001. 901 с.
2. Тинченко Ярослав Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921): біографічний довідник. Київ: Темпора, 2007. Кн. I. 2007. 535 с.; іл.
3. Тинченко, Я. Ю. Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття(1917-1921). Ч. I. Київ: Тиражувальний центр УРП, 1995. 258 с.
4. Омелянович-Павленко, М. В. Спогади українського командарма (1917-1920). Київ: Темпора, 2007. 608 с., іл.
5. Шатайло О.Л. Спадкоємці козацької слави: біографії генералів Армії Української Народної Республіки – уродженців Черкащини. Дрогобич: Відродження, 2009. 190 с.: фотоіл.
6. Роман Коваль. Багрянні жнива Української революції. Київ, Діокор, 2005. Видання друге, виправлене і доповнене. 265 с.
7. Альманах «У 50-річчя Зимового Походу Армії УНР 6.12.1919 – 6.05.1920». Ред.: М. Крат, Ф. Грінченко. Нью-Йорк, 1973. 280 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 1075. Оп. 1. Спр. 68.
9. URL https://uk.wikipedia.org/wiki/II_Всеукраїнський_військовий_з'їзд.
10. ЦДАВО України. Ф. 3947. Особистий архів В.М. Петріва; Ф. 1075. Оп. 1. Спр. 68.
11. Эшелонная война. Железнодорожные войска России. Кн. 2. От Первой мировой до Великой Отечественной: 1917–1941. Москва: «Стэха», 2001. 496 с.
12. Ковальчук М. Останній заколот отамана О. Волоха (грудень 1919 р. – січень 1920 р.). Військово-історичний альманах. 2009. Ч. 2 (19). С. 18-41; 2010. Ч. 1 (20). С. 4-29.
13. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917 – 1921. Київ: Темпора, 2003. 608 с.
14. ЦДАВО України. Ф. 5235. Оп. 1. Спр. 354
15. ЦДАВО України. Ф. 1429 Оп. 4. Спр. 4в.
16. ЦДАВО України. Ф. 1078. Оп. 2. Спр.196
17. ЦДАВО України. Ф. 1429. Оп.2. Спр. 141.
18. ЦДАВО України. Ф. 1075. Оп. 2. Спр. 479. Арк. 110-111.

References

1. Almanakh «U 50-richchia Zymovoho Pokhodu Armii UNR 6.12.1919 – 6.05.1920» Red.: M. Krat, F. Hrinchenko. [An almanac “In order of the 50-year of UPR Army’s Winter Hike 6.12.1919 – 6.05.1920” Red.: Krat M., Hrinchenko F.]. [in Ukrainian].

2. *Eshelonnaya voyna. Zheleznodorozhnyie voyska Rosii. Kn. 2. Ot Pervoy mirovoy do Velikoy Otechestvennoy: 1917-1941.* [Echelon war. Railway troops of Russia. Book 2. From the First World War to The Great Patriotic War 1917-1941]. Moscow: "Steha", 2001. 496. [in Russian]
3. Koval Roman (2005). *Bahriani zhnyva Ukrainskoi revoliutsii.* [Purple harvest of Ukrainian revolution]. Kyiv, Diokor. Vydannia druhe, vypravlene i dopovnene. 265. [in Ukrainian]
4. Kovalchuk M. (2009). *Ostannii zakolot otamana O. Volokha (hruden 1919 r. – sichen 1920 r.). Viiskovo-istorychnyi almanakh.* [The last revolt of ataman O. Volokha (December 1919- January 1920) Military historical almanac] Ch. 2 (19), 18-41; 2010. Ch. 1 (20), 4-29. [in Ukrainian]
5. Mazepa I. (2003) *Ukraina v ohni y buri revoliutsii 1917 – 1921.* [Ukraine on fire and storm of revolution 1917-1921] Kyiv: Tempora. 608. [in Ukrainian]
6. Pidkova I.Z., Shust R.M. (edited) (2001). *Dovidnyk z istorii Ukrainy. A-Ya.* [A reference book of history of Ukraine. A-Ya]. Kyiv: Heneza, 901. [in Ukrainian]
7. Omelianovych-Pavlenko, M.V. (2007). *Cpohady ukrains'koho komandarma (1917 – 1920).* [Memories of the Ukrainian Army Commander (1917 – 1920)]. Kyiv: Tempora, 608. [in Ukrainian]
8. Shatailo O.L. (2009). *Spadkoiemtsi kozatskoi slavy: biohrafii heneraliv Armii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky – urozhentsiv Cherkashchyny.* [Heirs of Cossack glory: general's biography of Ukrainian People's Republic Army – natives of Cherkasy region]. Drohobych: Vidrozhennia, 190. [in Ukrainian]
9. *TsDAVO Ukrainy. F. 3947. Osobystyi arkhiv V.M. Petriva; F. 1075. Op. 1. Spr. 68.* [Central State Archives of Higher Authorities and Administration of Ukraine F.3947. Personal archive of Petriv V.M. F.1075. D.1 C.68]. [in Ukrainian]
10. *TsDAVO Ukrainy. F. 5235. Op. 1. Spr. 354.* [Central State Archives of Higher Authorities and Administration of Ukraine. F. 5235. D. 1. C. 354]. [in Ukrainian]
11. *TsDAVO Ukrainy. F. 1429. Op.4. Spr.4b.* [Central State Archives of Higher Authorities and Administration of Ukraine. F. 1429. D. 4. C. 4b]. [in Ukrainian]
12. *TsDAVO Ukrainy. F.1078. Op.2. Spr.196.* [Central State Archives of Higher Authorities and Administration of Ukraine. F. 1078. D. 2. C. 196]. [in Ukrainian]
13. *TsDAVO Ukrainy. F.1429. Op.2. Spr.141.* [Central State Archives of Higher Authorities and Administration of Ukraine. F. 1429. D. 2. C. 141]. [in Ukrainian]
14. *TsDAVO Ukrainy. F.1075. Op. 2. Spr. 479. 110-111.* [Central State Archives of Higher Authorities and Administration of Ukraine. F. 1075. D. 2. C. 479. 110-111] [in Ukrainian]
15. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchikh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (TsDAVO Ukrainy).* [Central State Archives of Higher Authorities and

Administration of Ukraine (CSAHAA of Ukraine) F. 1075. D. 1. C. 68]. [in Ukrainian]

16. Tynchenko Yaroslav (2007). *Ofiterskyi korpus Armii Ukrainiskoi Narodnoi Respubliky (1917-1921): biohrafichnyi dovidnyk*. [Officer Corps of Ukrainian People's Republic Army (1917-1921): biographic reference book]. Kyiv: Tempora. (Book I.) 535; il. [in Ukrainian]

17. Tynchenko Ya. Yu. (1995). *Ukrainske ofitserstvo: shliakhy skorboty ta zabuttia(1917-1921). Ch. I*. [Ukrainian officer: Ways of Sorrow and Forgetting (1917-1921). Ch. I]. Kyiv: Tyrazhuvalnyi tsentr URP, 258. [in Ukrainian]

18. *II Vseukrainskyi viiskovyi z'ezd*. [The second Ukrainian military convention]. https://uk.wikipedia.org/wiki/II_Всеукраїнський_військовий_з'їзд. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/II_Всеукраїнський_військовий_з'їзд. [in Ukrainian]

Рецензент:

Пилипчук О.Я., д.і.н., професор

Тверитникова О.Є., д.і.н., доцент

Надійшла до редакції 29.01.2020 р.